

ג. כתיבה יוונית

נתחיל את בירורינו בשאלה השלישית לעיל: האם הטרגדיה ביום זה נבעה מעצם התרגום בכלל, או שמא מהתרגום ללשון יוונית בפרט?

אם נניח שהאבל נגרם בשל האפשרות הראשונה, נצטרך להסביר מדוע יש בעייתיות בתרגום כשלעצמו; אולם אם נניח כי התרגום ללשון יוונית הוא שגרם ליום האבל, נמצא אפוא, שאין כל בעיה לתרגם את התורה, אם כי תלוי הדבר לאיזו שפה היא מיתרגמת. ובנידון דיון אכן משמע, שהתרגום לשפה יוונית בדווקא הוא שגרם לירידת החושך וממילא לקביעת התענית.

¹²³⁴⁵⁶⁷ אח"ח

בשלב זה של הדיון מסתבר יותר לומר כי האפשרות השנייה היא שגרמה ליום האבל, כלומר תרגום התורה ליוונית בדווקא, שכן במשך הדורות מצינו תרגומים של התורה לשפות שונות ולא נודע לנו על תענית שנקבעה ליום זה או אחר.⁹ ברם, אם אנו מניחים הנחה שכזו, צריכים אנו לשאול כבר עכשיו שתי שאלות:

1. מדוע דווקא התרגום לשפת יוון הביא ליום תענית?
 2. האם מסקנתנו הנוכחית לצורך הדיון – שהאיסור לתרגם את התורה הוא דווקא ליוונית – מוסכמת בגמרא ובמדרשים?
- דעה מקובלת היא בקרב חכמי ישראל, שתרבות יוון היא האויבת הגדולה ביותר לעם היהודי. הגזרות הרוחניות שנגזרו על היהודים, הביאו את חכמי ישראל שבכל הדורות לדרוש על אודות מלכות יוון הדומה לחושך. על פי זה, נוכל להבין בנקל מדוע אסרו לתרגם את התורה דווקא ליוונית, באשר העם היווני מסמל יותר מכול את ההחצנה על פני הפנימיות; את הטפל על פני העיקר. מכיוון שכך, ירד חושך לעולם שלושה ימים. – יח'שך על פני תהום' – דרשו בזהר – "זו מלכות יוון שסימתא עיניהם של ישראל".¹⁰ ברם, ברצוני לבחון את הדברים מזווית נוספת:

9 על תרגומים שונים של התורה בכלל ותרגום התורה ליוונית בפרט ראה סקירתם של: י"מ גרינץ, מבוא המקרא, ת"א תשל"ב, עמ' 97-100; ש' שרירא, מבוא לכתבי הקודש, ירושלים תשכ"ז, עמ' 231-233.

10 הרבה האריכו בפולמוס בין יוון וישראל והדברים מפורשים כמעט בכל ספר מחשבה, חסידות או מוסר בנושא חנוכה. ברם הדבר קובע ברכה לעצמו ואין כאן מקומו.

במאמרו של ש' ליברמן – 'הדעה המקובלת על איסור חכמה יוונית',¹¹ נוקט המחבר כי אין זה פשוט כלל ועיקר כי היה איסור ללמוד את חכמת יוון. הוא הביא כמה ראיות להוכיח את דבריו, ונזכיר מקצתן:

כך שנינו בירושלמי פאה פרק א הלכה א: "שאלו את רבי יהושע: 'מהו שילמד אדם את בנו יוונית?' אמר להם: 'למדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה'". כלומר, אין איסור ללמוד חכמה יוונית, אלא ישנו איסור להיבטל מלימוד תורת ישראל.

זאת ועוד, אם בסיפור הקודם ניכר יתרון של התורה על פני החכמה היוונית, הרי שבסיפור הבא אין כלל יתרון ושני הדברים משתווים. וכך העיד רבן שמעון בן גמליאל כי בבית אביו היו לומדים אלף תלמידים, חמש מאות מהם היו לומדים חכמה יוונית וחמש מהם היו לומדים תורה. בסיפור זה, ישנו שוויון בין מספר הלומדים תורה ובין מספר הלומדים חכמה יוונית.

יאמר הקורא, אפשר שלמדו חכמה יוונית אינו איסור, אך תרגום התורה ליוונית זה ודאי איסור חמור, וללא ספק גרם הדבר להבאת חושך לעולם. גם בסוגיא זו מצאנו דעות הפוכות; כך למשל מביא הירושלמי במגילה א ט:

רבן שמעון בן גמליאל אומר... בדקו ומצאו שאין התורה יכולה להיתרגם כל צורכה אלא יוונית.

כלומר אם קודם הנחנו שתרגום התורה ליוונית הוא שהביא חושך לעולם, הרי שכאן מסתבר שאם כבר יש צורך לתרגם את התורה, לדעת רבן שמעון בן גמליאל השפה היוונית היא המוצלחת והראויה מכל השפות, כיוון שרק כך אפשר לה לתורה "להיתרגם כל צורכה".

מאידך יש מקור אחר המשקף מציאות הפוכה לחלוטין, כדלהלן:

"שבעים זקנים כתבו התורה לתלמי המלך כתיבה יוונית והיה אותו היום"¹² קשה

לישראל כיום שעשו בו את העגל שלא הייתה יכולה להיתרגם כל צרכה".¹³

כלומר הבעיה המרכזית היא בעצם העובדה שלא יכלה התורה להיתרגם כל צורכה. הסיבה יכולה להיות בגלל שבשנינו המילים מאשורית לשפה אחרת אי אפשר עוד להשתמש בכלים

¹¹ ש' ליברמן, 'הדעה המקובלת על איסור חכמה יוונית', בתוך: יוונית ויווניות בארץ ישראל, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 236-225.

¹² נשימה לבנו שכאן מדברת ההלכה על יום אחד שהיה קשה לישראל לעומת שלושה ימים אצלנו שבא החושך לעולם.

¹³ מסכת ספר תורה פרק א. הלכה ח.

של י"ג מידות; או אפילו בגלל שבעצם התרגום אי אפשר לתרגם אלא את המילים ולא את המשמעות העמוקה שמקופלות במילים הללו.

בין כה ובין כה סתירה יש לפנינו. כיצד נוכל אפוא ליישב בין שתי המקורות? יש המנסים לתרץ את שתי המקורות הללו במקור כתיבתם, כלומר מי היה בעל השמועה. לדידם הסתירה בין שני המקורות משקפת הבדל בין שתי גישות ביחס לחכמה היוונית ולכתב היווני. מחד, עומד לו התלמוד הירושלמי וכל הבא מארץ ישראל ולהם דעה חיובית על תרבות יוון. הוכחה לכך היא בריבוי המאמרים החיוביים המצויים בתלמוד הירושלמי על אודות תרבות זו. מאידך, עומדים אנשי בבל ומחברי התלמוד הבבלי. להם הייתה, כנראה, גישה שלילית לכל הנוגע לתלמוד לחכמת יוון. גישה זו גם מצאה לה את ביטוייה במאמרים המגנים את העוסקים בחכמת יוון.¹⁴

אוצר החכמה

ראיה נוספת לכך ניתן להביא מריבוי המילים היווניות המופיעות בתלמוד הירושלמי לעומת אלו המופיעות בבבלי.¹⁵

דרך נוספת מדברת על כך ששני המקורות הללו מייצגות כל אחת שתי גישות. הגישה האוסרת את התרגום היא גישת בית שמאי, ואילו הגישה המתירה היא גישתם של בית הלל. הראיות לכך מצויות בדובר של כל שיטה, כלומר בדקו ומצאו שהדוברים בעד התרגום הם מבית מדרשו של הלל, ואילו הגישה האוסרת הם מבית מדרשו של שמאי.¹⁶ נציין, כי שתי התשובות הללו מקבלות כהנחה פשוטה כי הבעיה אינה בעצם התרגום אלא בשפת התרגום. לעניות הבנתנו המילים המופיעות בשתי המקורות "להיתרגם כל צרכה", אינן מלמדות על בעיה בשפת התרגום אלא בעיה בתרגום עצמו. כלומר המחלוקת היא האם בכלל ניתן לתרגם את התורה לכל שפה שהיא, באשר התרגום פוגע בלשון הקודש כפי שכבר הזכרנו לעיל. דעה אחת סוברת שאין לתרגם כלל את התורה לכל שפה שהיא ובכלל זה השפה היוונית, ואילו הדעה השנייה סוברת שאם כבר מתרגמים את התורה אזי יש לעשות זאת בלשון יוונית מאחר ורק בשפה זו התורה מיתרגמת "כל צורכה".

נסכם אפוא: לדעתנו, הטרגדיה ביום זה, לדידו של כותב המסכת, לא הייתה בשפה היוונית בה השתמשו לתרגום התורה אלא בתרגום עצמו.

לפי זה יש לנו לשאול:

14 ראה דבריו של י' זיו, 'יחס חדל לתרגום השבעים', שמעתין 84, עמ' 63, בשם פרופ' ע"צ מלמד.

15 ראה על כך: ש' ליברמן, 'היוונית של החכמים', (לעיל, הערה 10), עמ' 20-21.

16 י' זיו (לעיל, הערה 14) עמ' 63. בשם הרב י' בן נון.

- מה הקשר בין עצם התרגום ובין החושך שירד לעולם, מדוע התבטאה הטרגדיה של יום זה דווקא בירידת חושך לעולם?
ועוד:

- מדוע במקור במסכת ספר תורה שצוטט לעיל נכתב: "שהיה היום קשה כיום שעשו בו את העגל"; מה הקשר בין התרגום למעשה העגל?

ד. חושך בא לעולם שלושה ימים

עתה נעסוק במוטיב החושך ובמשמעות מספר הימים שירד לעולם.

מה מקפל בתוכו המספר שלוש?

יש שטענו כי המספר הנ"ל מבטא ביהדות את עניין החזקה – ההמשכיות. כלומר, היוונים ניסו לקבע את תפיסתם בתוך העם היהודי על ידי תרגום התורה ליוונית.¹⁷ לדעתנו יש לפנות למקור קדום יותר, שמזכיר את החושך ואת הזמן שירד לעולם. וכמובן הכוונה למסופר בספר שמות במכת החושך:

¹⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֹלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים.

(שמות י כב.)

¹⁸ ¹²³⁴⁵⁶⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷

הקדוש ברוך הוא, במכה שלפני האחרונה בוחר להכות את המצרים בחושך. לכאורה הדבר מזיק עיון, שכן כיצד יש במכה זו משום עונש למצרים? והרי אין בה שום סבל כמו במכות הקודמות! היינו מצפים כי ככל שיתקדמו המכות כך תעלה מידת סבלם וכאבם של המצרים, וכאן במכת החושך אין סבל אין כאב – רק חושך!¹⁸ לעניות הלבנתנו יש לומר, כי העונש היה בכך שהוא פגע בכל מצריים. החושך מונע מכולם לקום, לפעול ולעשות. כולם שווים. החל מפרעה וכלה בפשוטי העם. הקדוש ברוך הוא בוחר בעונש שפוגע בכולם. במילים אחרות: העונש משווה את כל המצרים בכך שאין ביניהם כל הבדל: עשיר ועני; חזק וחלש; חכם וטיפש; כולם נענשים – הם אינם רואים. אך יותר

¹⁷ ראה דעתו של מ"ר הרב שטיינברגר (לעיל, הערה 7) עמ' 335.

¹⁸ ואכן הראשונים הרגישו בקושי: עיין למשל רש"י שתירץ כי החושך נועד לטובת היהודים ולא לדעת המצרים, כדי שיחפשו ישראל בכליהם של המצרים וייקחו. או לחילופין כדי להעניש דווקא את הפושעים שבישראל "שלא היו רוצים לצאת (ממצריים)". הרמב"ן הלך בכיוון אחר וטען שאכן החושך עצמו היה העונש המצרים והיה "איד עב מאוד שירד מן השמים... והיה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות".

משהחושך הוא עונש פיסי הוא עונש סמלי. מי שרצה להעביד את עם ישראל בפרך, מי שרצה לגרום לכך שעם ישראל ירד למ"ט שערי טומאה ובכך ידמה למצריים, מקבל עונש שמבדיל ולא מאחד; מפריד ולא מדמה: "לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹרֶךְ בְּמוֹשְׁבֹתָם" (שם כג).

עתה, משהוברר העונש דומה כי החושך שירד לעולם שלושה ימים בעת כתיבת התורה יוונית, מסמל כי אין הבדל בין עם ישראל ובין יוון. החושך שיורד שלושה ימים מסמל, כי אין אור שיבדיל בינו ובין החושך, יש רק חושך, יש רק תרבות אחת – תרבות החיקוי – הכל אותו דבר! עם ישראל דומה לאומות העולם. אפילו התורה שעד עכשיו הייתה סמל למקוריות, שוב אינה כזו והרי היא מוטלת בקרן זווית וכולם (כולל כולם) באים ונוטלים הימנה. רעיון זה בא לידי ביטוי במקור שהבאנו לעיל ממסכת ספר תורה, הקושר בין עשיית העגל ובין תרגום התורה. בשני המקרים, ישנו ניסיון לטשטש בין תורת ישראל ובין עבודה זרה במילים "אלה אלוהיך ישראל".

השתא דאתינא להכי דומה כי הנחה זו פותרת גם את השאלה האחרונה שנשארה לביורור: מדוע יש בתענית זו אופי סמלי, שלא כמו בשאר התעניות שבהם מתענים על סבל ממשי? היא הנותנת! התענית במקרה דנן, תפקידה להבדיל בין המקור ובין החיקוי. בעצם ישיבה בתענית חוזרים ישראל למקור, עליהם להתפלל, להצטער ולחשוב על הדברים ולא לקבלם כמובנים מאליהם. אין פיתרון טוב יותר לחיקוי מאשר היבדלות. המתבדל רואה את עצמו בשונה מן הסביבה וממילא הוא יכול להעריך את עצמו ואת זהותו. נמצא כי התענית מהווה משקל נגד לתרגום באשר הוא, התרגום מקרב-מסתיר-מטשטש; ואילו התענית מרחיקה-מבליטה-מחדדת. אמור מעתה: התענית לא מהווה אמצעי כפי שהיא בשאר הימים במגילה, אלא מטרה בפני עצמה.

* * *

כמי שהכיר את מיכאל ז"ל מקרוב, יש לי לומר עליו כי תמיד ידע לחדד את ההבדלים בין אנשי חינוך ואנשי התורה, ובין אנשי החולין. לא, מיכאל לא היה מנותק, אך מאידך גם לא היה "דומה-נגרר". איש תורה מחד ואיש חינוך מאידך; איש משפחה מחד ואיש יחידי מאידך; איש קודש מחד ואיש חולין מאידך. באישיותו המיוחדת הקרין מה שכולנו – מחנכים ואנשי תורה מחנכים לו: "תורה עם דרך ארץ" במובן היותר רחב של המילה. דומה כי עליו נכתבו הדברים הבאים של הראי"ה קוק:

המסוגלים לחסידות, לקדושה, להשגת רזי תורה לא יוכלו לדמות את עצמם לרוב בני אדם. דרכי חייהם צריכים להיות בדרך יותר עליון.

מחשבותיהם מוכרחות להיות נטויות למעלה, מובדלות מעסקי חול ופונות תמיד אל הקודש. ובזה הם עושים טובה לכל העולם, מרבים בו שפע של אושר, של קדושה ושל מנוחה, מחממים את הלבבות ומאירים את הנשמות בסגולתם... מכל מקום צריכים גם הם להיות מעורבים בדעת עם הבריות, ולדעת עת לכל חפץ, להגביר את תוכן החיים ואת דעת העולם העמוקה בקרבם, את ההתקרבות והריעות המדינית ברוחם ונפשם, ואז יהיו שלמים באמת (שמונה קבצים, קובץ ו, עמ' יב, פסקה כו).

[אה"ח 1234567]

[אוצר החכמה]

” בשמונה בטבת נכתבה התורה בימי תלמי המלך

בלשון יוונית, וחשך בא לעולם שלושה ימים, בתשעה

אוצר החכמה

בו לא כתבו רבותינו על מה הוא, בעשרה בו סמך

מלך בבל את ידו על ירושלים להחריבה”

אח"ח 1234567

(מגילת תענית)

חזרה התורה וניתנה להם בימי עזרא

הרב יהודה זולדן

ראש הכולל – ישיבת ההסדר נווה דקלים

ראשי פרקים:

אורחיים 1234567

מדרש חזקוני

א. בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה

ב. עזרא מברר תלמודו לפני ברוך בן נריה

ג. ברוך בן נריה ועזרא-סופר, כהן ונביא

ד. עזרא ממשיכו של משה רבנו

ה. עזרא מתרגם את התורה שבכתב

ו. עזרא מנקד את תורת משה

ז. עזרא משנה את כתב תורת משה

ח. סיכום

א. בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה

הפרקים הראשונים של ספר עזרא (א-ו), עוסקים בעלייה הראשונה ארצה מבבל, בהנהגתם של יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, וזרובבל בן שאלתיאל, במאבקים עם הגויים מסביב על בניין הבית, הפסקת הבניין, חידוש הרישיון, השלמת הבניין, חנוכתו וחגיגת הפסח בו. עזרא לא נזכר בהם כלל. הוא מופיע רק עם עלייתו ארצה (בפרק ז).

לדעה אחת בתו"ל, עזרא הוא הנביא מלאכי (מגילה טו א), אחרון הנביאים. הוא הנביא שמסיים את נבואותיו, ואת ספר הנביאים בכללו, בצפייה לחידוש הנבואה בישראל: "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאָה, לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא" (מלאכי ג כג). "מִשְׁמַתּוֹ נִבְיָאִים אַחֲרוֹנִים חָגִי זְכַרְיָה וּמֵלָאכִי, פִּסְקָה רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל" (שיר השירים רבה [וילנא] פרשה ח ד"ה ג).¹

ימי עזרא הם שלב המעבר מהתורה שבכתב לתורה שבעל פה. הוא נביא, וגם סופר-חכם. הוא השלב שאחרי הנביאים במסירת התורה שבכתב:

1 ראה: הרב צבי יהודה קוק, אור לנתיבותי, עמ' פח; אורות הראיה, חנוכה, עמ' קכג.

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (אבות א א).

הרמב"ם האריך לפרט את סדר השתלשלות מסירת התורה, על בסיס המשנה באבות, וכך הוא כותב על שלב מסירת התורה מהנביאים לאנשי כנסת הגדולה:

^[אבות חכמה] ירמיה קיבל מצפניה ובית דינו. וברוך בן נריה קיבל מירמיה ובית דינו. ועזרא ובית דינו קיבלו מברוך בן נריה ובית דינו. בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה, והם חגי זכריה ומלאכי דניאל וחנניה ומישאל ועזריה ונחמיה בן חכליה ומרדכי בלשן וזרובבל, והרבה חכמים עמהם תשלום מאה ועשרים זקנים ^[אבות חכמה 123:4567] (רמב"ם הקדמה ליד החזקה).

בתקופה זו של תחילת בית שני נחתמת התורה שבכתב, מסתלקת הנבואה מישראל, ומתחיל מהלך חדש במסירת התורה בישראל – התורה שבעל פה.

כי התחלת גילוי תורה שבעל פה היה מעת חתימת הנבואה וסילוק גילוי השכינה בישראל שלא היה בבית שני. ...בתחילה משה רבנו ע"ה הוא שקיבל תורה מסיני והוא הנהגת תורה שבכתב ממש. ואחר כך יהושע, שהאציל משה רבנו ע"ה מהודו עליו, והוא כממוצע בין משה רבנו ע"ה לשאר נביאים. ואחר כך לזקנים, והם שהאריכו ימים אחר יהושע והיו גם כן מדור המדבר תלמידיו של משה רבנו שהשיגו עדיין הנהגת תורה שבכתב דמשה רבנו. ...ואחר כך לנביאים בהנהגת הנבואה, ואחר כך לאנשי כנסת הגדולה בהנהגת תורה שבעל פה. ומשם והלאה שייך הקבלה פה אל פה דדברים שבכתב אי אפשר לאומרם בעל פה, שאי אפשר להשיג האמיתות שבלב החכם אלא בקבלה מפה אל פה (הרב צדוק הכהן מלובלין, רסיסי לילה, עמ' 160–161).

הנבואה הסתיימה, ובמקומה באה התורה שבעל פה: